

Ochrona kultury i języka Serbów łużyckich w Brandenburgii

Streszczenie: Serbowie łużyccy, nazywani w języku polskim również Serbołużyczanami, to ludność zamieszkująca Górne, Środkowe i Dolne Łużyce. Ten mały naród to pozostałość osadnictwa słowiańskiego na terenie Niemiec Wschodnich (Brandenburgia i Saksonia). Dolne Łużyce leżą obecnie w kraju związkowym Brandenburgia, zaś Górne i Środkowe w Wolnym Kraju Saksonia. Według oficjalnych danych na tych terenach zamieszkuje obecnie około 50 000–60 000 Serbów łużyckich, z tego przyjmuje się, że dwie trzecie rezyduje w Saksonii, zaś jedna trzecia w Brandenburgii. W artykule zwrócono uwagę na kwestie formalnoprawne skierowane na ochronę kultury i języka dolnołużyckiego. Wyprowadzone analizy dotyczą postanowień ogólnych Unii Europejskiej, Niemiec oraz szczegółowych wytycznych przyjętych w Brandenburgii. Akty prawne są ważnym, formalnym sposobem ochrony, którego skuteczność wyraża sposób praktykowania. Niestety w Brandenburgii wiele z istniejących zapisów nie przekłada się na codzienność lub jest wypaczana. Celem artykułu jest podjęcie próby identyfikacji założeń formalnoprawnych z ich realizacją, rozpoznania ograniczeń, ale też dyskusji nad kierunkami poprawy istniejącego stanu. Zastosowano metodę analizy dokumentów.

Słowa kluczowe: polityka edukacyjna, mniejszości narodowe i etniczne, Serbowie łużyccy, ochrona języka i kultury, języki wymierające, język dolnołużycki

Wprowadzenie

Serbowie łużyccy, nazywani również Serbołużyczanami, to ludność zamieszkująca Górne, Środkowe i Dolne Łużyce. Ten mały naród stanowi relikט osadnictwa słowiańskiego na terenie Niemiec Wschodnich i nie przekracza 60 tys. mieszkańców. Przyjmuje się, że 2/3 rezyduje w Saksonii, zaś 1/3 w Branden-

burgii. Historycznie terytorium Łużyc Dolnych to dorzecze dolnej Szprewy i Nysy Łużyckiej między rzekami Bóbr na wschodzie, Dahme na zachodzie i Czarną Elsterą na południu (Kunze, 2000, ss. 5–6). Oznacza to, że część terenów znajduje się w granicach dzisiejszej Polski. Ale po drugiej wojnie światowej ludność serbołużycka z części polskiej wyemigrowała, została wysiedlona lub w przeciągu dziesięcioleci całkowicie się zasymilowała (Pałys, 2011, ss. 78–87). Trudno zatem mówić dzisiaj o Serbołużyczanach w Polsce i z tego powodu analiza kwestii formalnoprawnych dotyczących Serbołużyczan została w artykule ograniczona do terenów po stronie niemieckiej, a dokładnie Łużyc Dolnych w Brandenburgii.

Ocalić od zapomnienia...

Henryk Batowski, polski historyk i sławista, a także badacz Łużyc, już w 1946 roku zwrócił uwagę na potrzebę ochrony dziedzictwa kultury Serbołużyczan. Z troską napisał: „smutno przedstawia się liczebność tego narodu, ostatniej resztki wielomilionowej niegdyś rzeszy Słowian (...) Mimo to, o tej drobnej garstce naszych pobratymców nie możemy zapominać” (1946, ss. 6–7). Choć słowa te padły 77 lat temu, to są dzisiaj bardziej niż aktualne. Z roku na rok maleje liczba osób władających biegle językami łużyckimi. Jednak problem Łużyczan nie wydaje się odosobniony. Dane UNESCO z 2019 roku pozwalają zauważyć, iż zagrożonych jest 128 języków spisanych na czerwonej liście wymierających języków (Prys, 2019, s. 7). W grupie tej znajdują się języki dolnołużycki i górnołużycki (*Atlas*, 2010a).

Analiza rzeczywistości dnia codziennego wskazuje na pewną regułę: język jest zagrożony, gdy do dzieci danej społeczności mówi się w języku innym niż język ich rodziców. Choć mogą rozumieć mowę rodziców, nie potrafią jednak posługiwać się nią biegle – są bierne dwujęzycznie. W tej sytuacji dziadkowie i wnuki mówią całkowicie różnymi językami. Eksperti UNESCO uznają, że język jest zagrożony, gdy jego użytkownicy zaprzestają mówienia nim; posługują się w coraz węższym zakresie dziedzin użycia, przestają przekazywania z pokolenia na pokolenie. Oznacza to, że nie ma nowych użytkowników” (*Atlas*, 2010b). Języki serbołużyckie spełniają wszystkie wskazane przez UNESCO kryteria zagrożenia, z tą różnicą, iż sytuacja górnołużyckiego jest zdaniem badaczy nieco lepsza od dolnołużyckiego (Šatava, 2005).

Potencjał formalnoprawny ochrony języka Serbołużyczan

Na poziomie europejskim prawa mniejszości narodowych określają dwa dokumenty: Konwencja Ramowa o ochronie mniejszości narodowych oraz Europejska Karta języków regionalnych i mniejszościowych. Ważnym zapisem w Konwencji jest artykuł 3, który zwraca uwagę, iż utożsamianie się z mniejszościami stanowi wolny wybór każdego obywatela i nie może w żaden sposób być podważony lub wiązać się z utrudnieniami. Warto zauważyć, że w identycznej formule zapis został przyjęty w brandenburskiej oraz saksońskiej ustawie definiującej prawa Serbołużyczan (Elle, 2005, s. 21). Dalsze wytyczne zwracają uwagę na prawo mniejszości narodowej do nauki własnego języka oraz wyznaczają warunki pod zobowiązanie państwa do zapewnienia nauki języka w ramach systemu oświaty z zastrzeżeniem, że nie można zaniedbać nauki oficjalnego języka danego państwa.

Niemcy podpisały Europejską Kartę języków regionalnych i mniejszościowych w 1992 roku i wprowadziły w życie w 1998 roku. Celem było uznanie języków regionalnych i mniejszościowych jako zagrożonej części dziedzictwa kulturowego Europy. Ochronę powiązano z działaniami edukacyjnymi i rozszerzeniem posługiwania się „ginącymi” językami w szkołach, mediach, życiu publicznym, kulturalnym i gospodarczym. Zobowiązanie do nauczania w języku mniejszości przewidziano na poziomie przedszkoli i wszystkich szczebli szkolnictwa oraz typów szkół, w tym szkolnictwa wyższego oraz kursów dla dorosłych (Elle, 2005, s. 21).

Język oraz kultura Serbów łużyckich są chronione zarówno poprzez Ustawę Zasadniczą Republiki Federalnej Niemiec, jak i poprzez konstytucje krajów związkowych Saksonii i Brandenburgii. Dokumenty te zapewniają Serbołużyczanom prawo posługiwania się swoim językiem w życiu publicznym, a także prawo do pielęgnowania i rozwijania języka, tradycji i kultury. Traktat o ostatecznym uregulowaniu w odniesieniu do Niemiec z 1990 roku potwierdził prawa Serbołużyczan do kultywowania własnej kultury i języka w życiu publicznym i utrzymał kompetencje Republiki Federalnej Niemiec oraz krajów związkowych. Zwraca to uwagę na obowiązek krajów związkowych ochrony grup mniejszościowych. Z tego powodu szczegółową analizę formalnoprawnych wytycznych dotyczących ochrony kultury i języka Serbołużyczan można przeprowadzić na podstawie wytycznych sformułowanych w Brandenburgii.

Polityka na rzecz ochrony kultury i języka Serbołużyczan w Brandenburgii

W Brandenburgii pierwszy zapis gwarantujący prawną ochronę języka i kultury Serbołużyczan wprowadzono mocą ustawy w 1950 roku. Serbołużycanie po raz pierwszy w historii uzyskali prawo do posługiwania się językiem ojczystym w sferze publicznej. Aktualnie nadrzędnym dokumentem zapewniającym taką ochronę jest konstytucja kraju związkowego Brandenburgia. Dalsze uszczegółowienie i wzmocnienie ogólnych postanowień reguluje ustawa na temat praw Serbołużyczan w kraju związkowym Brandenburgia, którą przyjęto w 1994 roku. Rozbudowana w treści ustawa zapewnia prawną ochronę tożsamości narodowej (§ 1), pochodzenia etnicznego (§ 2), tradycyjnego obszaru zasiedlenia (§ 3), serbołużyckiej flagi (§ 4) parasolowych stowarzyszeń i klubów serbołużyckich, powołania Rady ds. Serbołużyczan przy parlamencie krajowym (§ 5) i dalej komisarza lub pełnomocnika do spraw Serbołużyczan przy rządzie krajowym, pełnomocnika do spraw Serbołużyczan w gminach (§ 6), kultury (§ 7), języka (§ 8), badań (§ 9), edukacji (§ 10), dwujęzycznych sztyldów na tradycyjnym obszarze osadniczym (§ 11), mediów (§ 12), oraz między innymi współpracy transgranicznej (§ 13). Warto dodać, że zapisy w paragrafie 9 podkreślają rozwój badań i nauczania języka dolnołużyckiego oraz historii i kultury Serbołużyczan, w ścisłej współpracy z Wolnym Krajem Saksonia.

Kwestie edukacji w ustawie na temat praw Serbołużyczan znalazły rozwinięcie w paragrafie dziesiątym, w którym podkreślono konieczność zapewnienia (na życzenie rodziców) możliwości nauki języka dolnołużyckiego. Organizatorzy żłobków i szkół na serbołużyckim obszarze osadniczym mają obowiązek informowania rodziców oraz uczniów o możliwości nauki i kulturowania języka dolnołużyckiego. Instytucje te w swoich programach mają też obowiązek uwzględnienia historii i kultury Serbołużyczan. Na tym polu uwzględniono współpracę Brandenburgii z Saksonią, zwłaszcza w zakresie kształcenia nauczycieli i uzyskania przez nich odpowiednich kwalifikacji do nauczania języka dolnołużyckiego. W realizacji tego zobowiązania, poza uruchomieniem studiów na kierunku sorabistyka, utworzono kursy doskonalące język oraz zajęcia z językoznawstwa, literatury, historii i kulturoznawstwa. Założono, że duża część przedmiotów będzie prowadzona dwujęzycznie (Derlatka, 2008, ss. 681–692). W efekcie Brandenburgia zapewnia edukację podstawową w języku dolnołużyckim, której kadra zgodnie z zaleceniem ustawodawcy powinna znać język dolnołużycki.

W Brandenburgii uszczegółowienie zapisów dotyczących szkół z dolnołużyckim językiem nauczania zawiera ustawa szkolna (*Brandenburgisches Schulgesetz*). W dokumencie liczącym 149 paragrafów znajduje się ponad dziesięć zapisów dotyczących Serbołużyczan. Jednym z nich, odnoszącym się wprost do edukacji, jest artykuł 4, wyjaśniający, że obok nauczania szczególnym zadaniem szkoły jest upowszechnianie wiedzy i rozumienia tożsamości, kultury i historii serbołużyckiej. Można przyjąć, że w szkołach na tradycyjnym obszarze osadniczym Serbołużyczan ich historia i kultura została włączona do pracy edukacyjnej i przekazywana w szkole jako miejscu otwartej działalności kulturalnej. Dalsze wytyczne w odniesieniu do pracy poszczególnych typów szkół zawiera kolejny artykuł – 5. Ustawodawca skupia uwagę na konieczności tworzenia możliwości nauczania przedmiotowego w języku dolnołużyckim tym uczniom (lub ich rodzicom), którzy taką wolę deklarują. Ponadto szkoły publiczne i prywatne, których praca jest ukierunkowana na rozwój języka i kultury dolnołużyckiej, oferują zajęcia jednojęzyczne dolnołużyckie lub takie, w których język dolnołużycki jest jednym z kilku języków dodatkowych. Zajęcia te są finansowane i wspierane przez kraj związkowy Brandenburgia.

W omówieniu ochrony kultury i języka dolnołużyckiego warto również wskazać na inne dokumenty, jak: rozporządzenie dotyczące edukacji szkolnej Serbołużyczan/Wendów (*Sorben-/Wenden-Schulverordnung, SWSchulV*), ustawę regulującą funkcjonowanie przedszkoli w Brandenburgii (*Kindertagesstättengesetz – KitaG*) oraz przepisy dotyczące wzmocnienia zmian strukturalnych w rejonach wydobywania węgla (*Strukturstärkungsgesetz Kohleregionen*). Dokumenty te w różnych zakresach wspierają edukację w zakresie języka i kultury Łużyc Dolnych.

Program rewitalizacji języka serbołużyckiego w Brandenburgii

Szczególną próbą ratowania języków serbołużyckich jest program WITAJ, wspierany przez Ośrodki Językowe WITAJ, które powstały mocą uchwały Rady Fundacji na rzecz Narodu Serbołużyckiego i Związku Serbołużyczan Domowina (Scholze, 2011, ss. 30–31). Pierwszy ośrodek WITAJ został założony w 2001 roku i jest finansowany przez Fundację na rzecz Narodu Serbołużyckiego na podstawie przyznawanych corocznie subwencji od Rządu Niemiec i kraju związkowego Brandenburgia¹. Misją WITAJ jest przyczynianie

¹ W artykule omówiono wyłącznie działania podejmowane w Brandenburgii. Podobne realizowane są również w Saksonii.

się do umacniania świadomości narodowej Serbów łużyckich w Brandenburskiej ukierunkowanej na wspieranie i rozwój języka dolnołużyckiego. Promocja tego języka prowadzona jest głównie w szkołach i przedszkolach. WITAJ jest także ośrodkiem kształcenia nauczycieli w ramach realizowanych projektów i odpowiedzialny za opracowanie pomocy dydaktycznych dla nich (Kaulfürstowa, 2010, s. 9). Realizując zadania statutowe, WITAJ przejął na Dolnych Łużycach funkcję nadrzędnego ośrodka kształcącego kadre pedagogiczną. Ośrodek prowadzi dodatkowo kursy językowe dla dorosłych i realizuje działalność naukowo-badawczą (Kaulfürstowa, 2010, s. 3).

Warto podkreślić, iż praca edukacyjna WITAJ opiera się na prowadzeniu nauki języka serbołużyckiego metodą immersji (*Immersions-Methode*). Immersja w dosłownym tłumaczeniu z języka niemieckiego oznacza „językową kąpiel” (*Sprachbad*). Małe dzieci „zanurzają się” w nowym języku, poprzez samoistne i naturalne wykorzystywanie go w czasie zajęć edukacyjnych. Zastosowanie metody immersji językowej oznacza, że wychowawcy rozmawiają z dziećmi nie tylko po niemiecku, lecz również w jednym z języków serbołużyckich. W serbołużyckich szkołach podstawowych i średnich metoda immersji językowej jest stosowana także w nauczaniu matematyki, biologii czy wychowania fizycznego (Kolb, Fischer, 2019, s. 22). Projekt WITAJ zakłada, że dzieci będą miały możliwość kontynuowania nauki języka serbołużyckiego od żłobka aż do matury (Bart, 2008, s. 19). Aktualnie język dolnołużycki jako język wykładowy zajęć lekcyjnych (obok języka niemieckiego) został przyjęty w sześciu szkołach podstawowych oraz w jednej szkole średniej, gdzie uczniowie mogą wybrać język dolnołużycki jako przedmiot maturalny.

Próba wyjścia z impasu...

Pod koniec 2017 roku Instytut Sorabistyki na Uniwersytecie w Lipsku przeprowadził ewaluację placówek WITAJ. Podsumowano w nim rewitalizację języka dolnołużyckiego (Institut für Sorabistik, 2017). Niestety, badania wykazały brak trwałych rezultatów w prowadzonych działaniach edukacyjnych. Ten dramatyczny wniosek wywołał publiczną debatę nt. „Język dolnołużycki umiera”, która jako ważne wydarzenie publiczne była transmitowana przez brandenburską telewizję lokalną, a relację z niej opublikowano w prasie „Lausitzer Rundschau”. W debacie brali udział zaproszeni eksperci z serbołużyckich instytucji oraz osoby zaangażowane w rozwój kultury i języka dolnołużyckiego. Odbyta debata nie doprowadziła do wypracowania rozwiązań, które w sposób efektywny mogłyby wpłynąć na odrodzenie języka dolnołużyckiego. Pozostało jedynie

poczucie niemocy i wniosek zgodny z wynikiem ewaluacji – język dolnołużycki umiera, znika z życia codziennego i jest spychany na drugi plan.

Próbie wyjścia z impasu podjął Martin Neumann (Měto Nowak) – pełnomocnik ds. Serbołużyczan kraju związkowego Brandenburgia, który chciał poznać niejako „od środka” opinię na temat możliwych rozwiązań. Ale nawet najbardziej zainteresowani zmianą niekorzystnego stanu obywatele Dolnych Łużyc nie potrafili wyjść poza to, co do tej pory jest realizowane lub istnieje. Zatem nowe rozwiązania dla Dolnych Łużyc, które byłyby w stanie uratować język serbołużycki jako język zagrożony, nie są dostatecznie wypracowane. Choć podejście Neumanna wydaje się słuszne, to jednak w naszej ocenie konieczne jest równoległe rozpoznanie podobnych rozwiązań w grupie większościowej i dalej, wspólne wypracowanie rozwiązań systemowych. Serbołużyczanie nie żyją w próżni. To tarcia pomiędzy kulturami – ich gra się powoduje spychanie języka dolnołużyckiego w otchłań życia społecznego, marginalizując jego istotność i znaczenie.

Podejście systemowe wydaje się ostatnią możliwą szansą. Obejmuje powiązanie zmiany z procesami jej wsparcia w szerokim układzie działań instytucjonalnych, społecznych, zarówno pośrednich, jak i bezpośrednich. W przywróceniu znaczenia, rangi czy potrzeby uznania języka ważne jest oczywiście utrzymanie serbołużyckich szkół, ale nie tylko. Niezwykle ważne jest, by szkoły z językiem dolnołużyckim funkcjonowały, a rodzice chętnie do nich posyłali swoje dzieci. Równie ważna jest działalność Instytutu Serbołużyckiego. Pozwoli to zachować nadzieję, że języki serbołużyckie nie zmienią swojego statusu z języków zagrożonych na języki wymarłe. Jednak równie ważne wydają się oddziaływania na szeroki krąg społeczeństwa zamieszkującego tereny Dolnych Łużyc.

Obok wszczętej w 2018 roku debaty ważne wydaje się jej ciągle prowadzenie silnie zorientowane na podniesienie statusu języka dolnołużyckiego i zaangażowanie w nią wszystkich obywateli. Wzmocnienie rangi i statusu języka dolnołużyckiego wydaje się zadaniem kluczowym. Wypracowany razem program rewitalizacji języka i kultury dolnołużyckiej ma szansę wydobyć taką atrakcyjność oraz zaangażować ludność w działania wspierające poczucie dumy u świadomych swojego pochodzenia obywateli mówiących językiem swoich ojców. Bez wątplenia dużo w ostatnich latach zostało zrobione, ale to wciąż za mało. Kwestia ochrony języka i kultury serbołużyckiej nie wydaje się procesem ani prostym, ani szybkim. Można wskazać tu na kilka kwestii kluczowych w procesie rewitalizacji języka dolnołużyckiego i przywrócenia jego obecności w życiu publicznym:

1. wzmocnienie atrakcyjności nauki języka dolnołużyckiego w systemie edukacji;
2. działania podejmowane bezpośrednio na edukację młodych pokoleń stanowią z pewnością ważną część w podejściu systemowym, jednak wymagają rozwoju procesów wsparcia społecznego obu grup: mniejszościowej i większościowej;
3. wzmocnienie atrakcyjności kształcenia oraz doskonalenia nauczycieli i statusu nauczycieli języka dolnołużyckiego. Braki kadrowe w serbożyckich żłobkach, przedszkolach i szkołach ukazują narosłe na tym polu zaniedbania i problem ten jako pierwszy wymaga rozwiązania. Warto przemyśleć sposób wzmocnienia statusu nauczycieli i wychowawców przedszkoli na Dolnych Łużycach. Brak kadry pedagogicznej z biegłą znajomością języka dolnołużyckiego prowadzi do przerwania ciągłości nauki języka serbołużyckiego od przedszkola po maturę. Innym ważnym do pokonania problemem jest zapewnienie jego wysokiego poziomu (Klemm, 2018, ss. 22–28);
4. zmiana podejścia mediów niemieckojęzycznych, które ignorują tematy dotyczące Serbołużyczan lub sprowadzają je do kolorowego folkloru, nie sięgając w głębię kultury i tradycji (Michniuk, 2012, ss. 63–71);
5. wsparcie kadrowe instytucji serbołużyckich, które od wielu lat doświadczają braku wykwalifikowanych pracowników. Niedobór pracowników mówiących po serbołużycku widoczny jest w serbołużyckich mediach, ale także coraz częściej w Ośrodkach WITAJ lub w serbołużyckiej organizacji Domowina (Dyrlich, 2022, ss. 6–10);
6. zatrzymanie i pokonanie procesu spadku liczebności rodzin, w których językiem dnia powszedniego jest dolnołużycki.

Podsumowanie

Prowadzona w Niemczech przez lata polityka asymilacji oraz powolne zanikanie kultury mniejszościowej – jej wchłanianie przez większość, a także dyskryminacja i uzależnienie pozycji społecznej od pochodzenia, to zjawiska, które dotyczą nie tylko Łużyczan. Występowały w stosunku do wielu mniejszości na całym świecie. Błędem byłoby twierdzić, że języki łużyckie wymierają, ponieważ Niemcy jako państwo zabraniają ich używania. Problem stanowią inne czynniki, w tym niski prestiż języka serbołużyckiego, którego znajomość nie wiąże się z dodatkowymi korzyściami (interesujące miejsce pracy, wyższa pensja). Również serbołużyckie zwyczaje są często oderwane

od języka serbołużyckiego i pielęgnowane jako zwyczaje regionalne. Podejście takie kształtuje silny stereotyp w postrzeganiu Serbów łużyckich jedynie przez pryzmat folkloru (Michniuk, 2012, ss. 63–71). Trudno wówczas wyeliminować z codzienności silne kojarzenie Serbów łużyckich z szeroko pojętą ludowością i wiejskością, definiowaną jako nienowoczesność, zaściankowość i brak perspektyw (Mirtschin, 2009).

Wypracowane doświadczenia, jeśli nie zostaną przerwane i zastąpione innymi – pożądanymi, utrzymają błędne przekonanie, że najważniejszym językiem i kluczem do sukcesu jest tylko język niemiecki. Nie bez powodu określenia Serbołużyczan ostatnimi Mohikanami lub Indianami Niemiec przewijają się w publikacjach na temat Łużyc. W wielu przypadkach straszenie całkowitym zanikiem tożsamości i tradycji tych Słowian nie jest przesadzone. Tadeusz Lewaszewicz (2014, s. 51) napisał, że „Łużyckość (rozumiana jako świadomość narodowa i językowa) stopniowo wygasa, ale różne przejawy łużyckiej kultury duchowej i materialnej są wciąż dosyć wyraziste na Łużycach”. Serbowie łużyccy muszą zrozumieć, że jeśli osobiście nie upomną się o silniejszą ochronę i pielęgnację tradycji w budowaniu tożsamości kolejnych pokoleń, nikt za nich takiej inicjatywy nie podejmie i nikt nie będzie w stanie im pomóc. Do pokonania mają zarówno podziały wewnętrzne, jak i niebezpieczeństwa z zewnątrz, typowe dla wszystkich mniejszości narodowych, etnicznych i językowych.

Bibliografia

- Batkowski, H. 1946. *Łużyce. Zwięzła informacja*. Kraków: Polski Związek Zachodni, Okręg Małopolski w Krakowie, Uniwersytet Jagielloński i Akademia Górnicza.
- Bart J. 2008. Grundlagen und Vorteile der Erziehung nach der Immersionsmethode. W: Kaulfürstowa J. red. *Das WITAJ-Projekt in Kindertagesstätten im Freistaat Sachsen – Zwischenbilanz und Ausblick in die Zukunft*. Bautzen: WITAJ-Sprachzentrum.
- Brandenburgisches Schulgesetz*. <https://bravors.brandenburg.de/gesetze/bbgschulg> (14.10.2022).
- Das Gesetz zur Ausgestaltung der Rechte der Sorben/Wenden im Land Brandenburg*. <https://bravors.brandenburg.de/gesetze/swg> (14.10.2022).
- Derlatka, T. 2008. *Aufsatz zur Geschichte, Lehre und Forschung der Sorabistik an der Leipziger Universität*. W: Häuser F. *Geschichte der Universität Leipzig 1409–2009*, Band 4. Lipsk, Fakultäten, Institute, Zentrale Einrichtungen 1. Halbband, Leipziger Universitätsverlag.

- Dyrlich, B. 2022. Serbske printmedije-križa a wuhlady. *Rozhlad. Serbski kulturny časopis*. 11, ss. 6–10.
- Elle, L. 2005. *Das Rahmenübereinkommen des Europarats zum Schutz nationaler Minderheiten und die Minderheitenpolitik in der Lausitz*. Bautzen: Sorbisches Institut.
- Europejska Karta języków regionalnych lub mniejszościowych. <https://www.gov.pl/web/mniejszosci-narodowe-i-etniczne/europejska-karta-jezykow-regionalnych-lub-mniejszosciowych> (10.10.2022).
- Institut für Sorabistik. 2017, Universität Leipzig, Institut für Sorabistik, Abschlussbericht zur WITAJ-Evaluation. https://www.philol.uni-leipzig.de/fileadmin/Fakult%C3%A4t_Philol/Sorabistik/Dokumente/Abschlussbericht.Evaluation.LISUM_1_.pdf (12.10.2022).
- Kaufürstowa, J. 2010. *Działania Ośrodka Językowego WITAJ dotyczące zachowania i popularyzacji języka serbołużyckiego*. www.witaj-sprachzentrum.de/files/Dzelawosc%20RCW%20-%20po.pdf (1.10.2022).
- Klemm, K. 2018. Lehrkräfte dringend gesucht. W: Klemm, K. und Zorn, D. https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/BST-17-032_Broschuere-Lehrkraefte_dringend_gesucht_GESAMT_WEB.pdf (5.12.22).
- Kolb, N. und Fischer, U., 2019. *QITA-Kriterienhandbuch für den Bereich Sprache und Mehrsprachigkeit*. Hildesheim: UniversitätsVerlag.
- Konstytucja Kraju Związkowego Brandenburgia w wersji polskiej. (*Verfassung des Landes Brandenburg*) www.landtag.brandenburg.de/media_fast/5701/Landesverfassung-BB-Sept2019-polnisch.pdf (13.10.2022).
- Konwencja Ramowa o Ochronie Mniejszości Narodowych*. Dz.U. 2002 nr 22 poz. 209, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=w-du20020220209> (12.09.2022).
- Kunze, P. 2000. *Die Sorben/Wenden in der Niederlausitz: Ein geschichtlicher Überblick (Wobrazki ze Serbow)*. Bautzen: Published by Domowina.
- Lewaszkiwicz, T. 2014. Dolnołużycki i górnołużycki – języki zagrożone czy wymierające? *Slavia Occidentalis* 71(1), ss. 37–53.
- Michniuk, J. 2012. Modern Lusatia. Skansen or living traditions of the region? National consciousness of citizens and minority rights in times of increasing globalization and unification of culture. W: Czechowska, L. and Olszewski, K. red. *Central Europe on the Threshold of the 21st Century: Interdisciplinary Perspectives on Challenges in Politics and Society*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholar Publishing.

- Mirtschin, M. 2009. *Fiktive Welten auf Postkarten. Sorben in der Massenkultur*. Bautzen: Sorbisches Institut.
- Pałys, P. 2011. Akcja „Mużakow” – próba utworzenia gminy serbołużyckiej po polskiej stronie Nysy Łużyckiej. W: Jamrożek, W., Kumor-Pilarczyk, I. i Tarniowy, J. red. *Łużyce po obu stronach Nysy*. Żary: Wydawnictwo Naukowe Łużyckiej Wyższej Szkoły.
- Prys, J. 2019. *Vom Aussterben Bedrohte Sprachen und Sprachenvielfalt in der Europäischen Union. Themenpapier*. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/495851/IPOL-CULT_NT%282013%29495851_DE.pdf (11.10.2022).
- Scholze, D. 2011. Zur Lage des Ober- und Niedersorbischen. In: *Mit den Regional- und Minderheitensprachen auf dem Weg nach Europa. Dokumentation der Konferenz am 10. November 2010 in Berlin*. Berlin: Verlag Schuster Leer.
- Šatava, L. 2005. *Sprachverhalten und ethnische Identität. Sorbische Schüler an der Jahrtausendwende*. Bautzen: Published by Domowina.
- Traktat o ostatecznej regulacji w odniesieniu do Niemiec* (Vertrag über die abschließende Regelung in Bezug auf Deutschland). 1990, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/service/bulletin/vertrag-ueber-die-abschliessende-regelung-in-bezug-auf-deutschland-783966> (13.10.2022).
- Atlas of the World's Languages in Danger*. 2010a. UNESCO Project. https://www.unesco.org/sites/default/files/medias/fichiers/2022/06/redirect_new_world_atlas_of_languages_en.pdf (12.09.2022).
- Atlas of the World's Languages in Danger. 3rd edition*. 2010b. UNESCO Project. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000192416> (7.10.2022).

Preservation of the culture and language of the Lusatian Sorbs in Brandenburg

Abstract: Lusatian Serbs, also called Sorbs, are people living in Upper, Middle and Lower Lusatia. This small nation is a remnant of the Slavic settlement in East Germany (Brandenburg and Saxony). Lower Lusatia now lies in the state of Brandenburg, and Upper and Middle Lusatia in the Free State of Saxony. According to official data, in these areas there are approximately 50,000 – 60,000 Lusatian Serbs, of which it is assumed that two-thirds reside in Saxony and one-third in Brandenburg. The article draws attention to formal and legal issues aimed at protecting the culture and the Lower Sorbian language. The analyses carried out concern the general provisions of the European Union, Germany and more detailed guidelines

adopted in Brandenburg. Legal acts are important formal means of protection, the effectiveness of which is expressed by the way of practice. Unfortunately, in Brandenburg, many of the existing regulations have no proper effect on everyday life or are distorted. The article is an attempt to identify the assumptions with the implementation, to recognize the limitations, but also to discuss the directions of improving the existing state.

Keywords: educational policy, national and ethnic minorities, Lusatian Sorbs, protection of language and culture, dying languages, Lower Sorbian language

*Translated by Justyna Michniuk, Inetta Nowosad
and Anna D. Weissbrot-Koziarska*